

Kasumov İlgar Alikulu oğlu¹
E-mail: ilgar_gasymov@mail.ru

Koroğlu Adının Etimologik Tamırları

UDC: 801.81-343.512.19

Añlatma.

Umumtürk şifaiy halq edebiyatının beñzersiz incilerinden sayılğan “Manas”, “Alpamiş”, “Edige”, “Dede Qorqut” kibi “Koroğlu” destanının da baş qaramannın adının añlamı bugüngece muammalıdır. Bir çoq araştırmacılar tarafından mezkür qaramanların adlarının tabiri mühtelif ve iddialıdır. Baş qaramanların adlarının qıyın añlaşılması, türlü manalardan açıklanması bu şah eserlerini qadimiy devirlerde peyda oluvına delâlet ete. Umumen, türk halqlarının folklorşınasında faqat “Manas”, “Alpamiş”, “Dede Qorqut”, “Korolu”, “Edige” kibi salmaqlı eposlarının baş qaramanlarının adlarının añlamı degil de, atta namlı cenkâverlerrinin etrafında cemleşken bir çoq belli batırlarının adlarının manaları da çeşit şekillerde izaatlana. Bu bağıştan “Koroğlu” eposı diger eserlerge nisbeten daa da ciddiyy meraq doğura. Bir çoq koroğluşınaların çalışmalarında baş qaramannın adının manası mühtelif şekilde tabirlene. Maqalede belli folklorcılarının şu yönelişteki bilgileri közetile, olarğa munasebet bildirile. Araştırmada Koroğlu adının mana añlamı talil oluna, onıñ etimologik tamırlarınan bağılı fikir yürsetile.

Anahtar sözler.

Koroğlunun adı, baş qaraman, mana añlamı, epos, türk folklorı, etimologiya.

Türk halqlarının folklor medeniyeti tarihinde namlı yeri olğan, “Manas”, “Edige”, “Alpamiş”, “Dede Qorqut” eposlarındaki kibi “Koroğlu” destanının da baş qaramannın adının manası tetqiqatçılar tarafından mühtelif añlamılardan açıklana. İlmii çalışmalarda ulu batırlarının adlarının mana añlamılardan bağılı oylar zengindir. Bir sıra araştırmacıların bağışları mifologik rivayetlerden peyda olğan tüşünce ve taqribiy faraziyelerden, digerlerini ise eski qaynaqlarğa binaen ilmiy esaslardan ibarettir. Umumen ağanda, mevcut, em de zıddiyetli bilgiler bu adların aqiqiy ve daqiq mana añlamlarının tolusinen ifadelenmesini yeterli derecede qanaatlendirmey. Folklorşınas B.M. Jirmunskiy mühteşem qırğız eposinen bağılı araştırmalarında epik qaramannın adının eserdeki diger obrazlarğa nisbeten daa erte zamanlarda peyda olğanını beyan etip, bugüngeçe Manas ve Semetey adlarının daqiq manalarının tam tolusinen belgilenmemesini tasdiqlay [17, s. 78]. Şu nazar noqtasından “Manas”qa nisbeten “Alpamiş” ve “Koroğlu” eposlarındaki baş qaramanların adlarının mana añlamlarının tabirlenmesi daa da mürekkep ve müşküldür. Çünkü bu eserlerde baş qaramanlar ekiadlı ekenler; Hakim ==> Alpamiş ve Rovşan ==> Koroğlu. Aynı zamanda türk qaramanlıq destanlarındaki efsaneviy batırlarının ösmürlüklerindeki adlarının türk menşeli olmaması şubeli ve ayretlendiricidir.

“Koroğlu” eposında baş qaramannın adının mana añlamı başqa türk halqlarının folklor icadında olğanı kibi qırım tatar tetqiqatçıların da diqqat merkezindedir. Bu meselege munasebet bildirgen folklorşınas C.Bekirov hannın emrinen Koroğlunun babasının közlerini soqurlanması sebebinden halq tarafından oña böyle adnıñ berilgenini çalışmalarında açıklay [14, s. 45]. Alim N.Seytâğyayev araştırmalarında tetqiqatçılar tarafından Koroğlu adının manasının esasen eki türlü izaatı olğanını beyan ete: “Ğarbiy versiyalarda Kör oğlu adının manası soqurnıñ oğlu olsa (bu ad süjetniñ tüyümlevinden kelip çıqa), şarqiy gruppğa ait eposlarda Koroğlu adı qabir oğlu manasına kele” [19, s. 26–28]. N.Appazova ise bilgilerinde eposnıñ Azerbaycan ve türkmen variantlarında epik qaramannın adı başta Rovşan, babası soqurlatırılğan soñ oña Koroğlu lağabı berilgenini qayd ete. Aynı zamanda o, türk ve şarq halq ağız edebiyatlarında Koroğlu adının soqur oğlu ve mezar oğlu kibi añlamlarğa malik olmasinen qanaatlene [12, s. 112]. Söz kelimi, şunu da qayd etmek kerek ki, umumtürk menbalarına istinat etken akademik B.M. Jirmunskiy de öz tüşüncelerinde epik qaramannın adının manasını soqurnıñ oğlu kibi añlata [17, s. 217].

Koroğlu adının tabirlenmesinde digerlerine nisbeten Azerbaycan ve türkmen tetqiqatçıların bağışları daa da zengindir. Eposnıñ neşir etilgen Azerbaycan ve türkmen variantlarında epik qaramannın balalıq ve yaşıqtaki adı Rovşan, pişkinlik devrinde ise Koroğludur. Demek mümkün ki, ekser folklorşınaslar farscadan türk tiline

¹ Касумов Илгар Аликулу оглы, научный сотрудник НИИ крымскотатарской филологии, истории и культуры этносов Крыма, КИПУ имени Февзи Якубова (Симферополь, Крым)

kirsetilgen Rovşan sözünü yarıqlı (yarıq), parlaq, aydın kibi iza eteler. Lâkin Koroğlu adının manasını aňlatqanda, fikirler bir-birine zıt kele. Bir sıra araştırmacılar epik qaramannın adlarının biri-birinen bivasta bağı olğanını qayd eteler ve Rovşan sözüne istinaten Koroğlu adının manasını açıqlamağa intilalar. Bu bağıştan prof. M.Seyidovniñ [9] ve prof. S.P. Pirsultanlınıñ [7] ilmiy tecribeleri aynı bir aenkte seslene. Olar öz bilgilerinde Koroğlu obrazının mifologik semantikasınıñ yarıqlı, od ve kuneşnen bağı olğanını qayd etkenler. Tetqiqatçılarınñ fikrince kor (gor) sözü yarıqlı – od – kuneş kibi manalarını aňlata. Prof. H.G. Koroglı [18] ve folklorcı M.N. Tehmasibniñ [10] bağışlarına köre ise Koroğlu sözünüñ manası epik qaramannın mensüp olğan nesil, qabile, soy, tayfanen bağı lağapnı ifadeley. Prof. A. Nebiyev eposniñ özbek variatında epik qaramannın qabirde doğğanını közetip, Koroğlu adının manası qabir oğlu kibi tabirlenmesine qoltuta [5]. Epik qaramannın qabirde dünyağa köz açqanına istinat etken prof. F. Bayatniñ bağışlarına köre ise Koroğlu qaranlıqnı yarıqlandıran ve ya haotik alemde (epik variantta qabirde) kelgen başqaca aňlatsaq, ölüp-tirilgen tañrı oğludur [3, s. 39]. Qayd etmek kerek ki, türk folklorşınası C. Öztelli de öz bilgilerinde Koroğlu sözündeki “kor” (gor) komponentiniñ parlaq, od kibi manalarğa malik olmasınen qanaatlengen [6].

Türkmen menbalarında epos qaramannın ösmürlükteki adına ciddi munasebet bildirilmey, esasen Koroğlu adının etimologik tamırları araştırıla, hususen de, “kor” sözünüñ mana aňlamına diqqat ayırıla. Prof. M. Köşâyev türkmen qaynaqlarında Koroğlu adının manasını türlü rivayetlerge esaslanıp çeşit bağışlarnen tabirlengenini çalışmalarında qayd ete. Mevcut olğan ikâyetlerniñ birinde epik qaraman qobada dünyağa köz açqanı için Koroğlu sözünüñ manası qoba oğlu kibi aydınlaştırıla. Başqa bir rivayette ise onıñ babasınıñ Hunhar şah tarafından cezalanıp qulağınıñ sağırlandırılğanına köre epik qaramannın adı Ker-oğlu, yani sağır oğlu kibi açıqlana. Diger ikâyette de ğadaplı Hunhar şahniñ emrinen epik qaramannın babasınıñ közleri soqurlandırılğanı için onıñ adı Kör-oğlu aňlamınen aňlatıla. [15, s. 10]. Şu yönelişteki araştırmalarınñ sırasında folklorşınası A. Bekmuradovniñ bilgileri daa da önemlidir. O, mezkür fikirlerniñ tamırsız olğanını qayd ete. Alim bağışlarını rivayetlerge degil de, ilmiy menbalarğa istinaden esaslandırır: “Bizim fikrimizce, qaramannın ilkin, em de aqiqiy adı Köroğlu olğan. Amma bu ad körniñ oğlu manasında degil de, tamam başqa aňlamnı ifadeley. Mahmut Kaşgarlınıñ sözlüğünde “kör” sözünüñ batır, edermen (cesaretli) kibi manalarğa malik olması qayd etilgen. Bu aňlam epos qaramannın karakterine tolusınen uyğunlaşa. Fikrimizce, epos kelecekte Köroğlu adınen neşir etilse, aqiqatqa tam münasip kele” [15, s. 29]. Folklorşınası B. Ahundov da M. Qaşğarlıniñ “Divanü lüğet-et-türk”ine istinaden qadimiy türk tilinde “kor” sözünüñ batır, edermen, qayduvsız (qorqu bilmez) kibi manalarğa malik olmasını araştırmalarında tasdiqlay. Alim çağdaş türkmen atalar sözlerinde bu sözniñ öz eski manasını saqlap qalğanını qayd ete. O, tüşüncelerini şifaiy halq edebiyatınıñ nümunelerinen isbatlay [13, s. 80].

Böyleliknen, bir sıra tetqiqatçılarınñ ilmiy mulâazelerine ve hülâselerine köre Koroğlu sözündeki kor (gor, kör) komponentiniñ manası böyle aňlamlarğa maliktir;

K(G)oroğlu (Kör-oğlu) – soqurnıñ oğlu manasında.

K(G)oroğlu – qabir oğlu manasında (qabirde doğğanına köre).

Koroğlu – qoba oğlu manasında (qobada doğğanına köre).

Ker-oğlu – sağır oğlu manasında (babasınıñ qulaqları sağırlandırılğanına köre).

K(G)oroğlu – od oğlu manasında (yarıqlı, aydın, küneşli).

Köroğlu – batır oğlu manasında (cesaretli oğul).

Belli türkmen folklorşınası A. Bekmuradov çalışmalarında “Koroğlu” eposında baş qaramannın yalın bir adı olğan fikrinen qanaatlengen. Şu yerde eki pek muim meseleniñ aydınlaştırılmasına ihtiyac duyula. Birincisi, “Koroğlu” destanının baş qaramanı aqiqaten de ekiadlı ekenmi? Ekinisi, qaramannın ösmürlük çağlarındaki Rovşan adı epik nümunede ne vaqıt ve nasıl peyda olğan? “Koroğlu” eposınıñ neşir tarihini araştıran prof. İ. Abbaslı destanınıñ Tifliste ilk kere dünya yüzü körgen nümunesini közetip (Oğruca köyü, aydut Uruşan-Koroğlunıñ qalesi, onıñ tarihi, Erivan Serdarı aqqında ikâyeti, “Tiflis gazetesi”, 1830, № 68. (Деревня Огруджа, замок разбойника Урушана – Кероглы, его история, рассказ об эриванском Сардаре, “Тифлисские ведомости”, 1830, № 68) bilgilerinde qayd ete: “Destanınıñ zengin ve önemli neşir tarihi bar. Onıñ ilk neşri XIX yüzyıllıqnıñ 30-ncı senesine tesadüf ete. Şu menbada destanınıñ küçük bir epizodi berilgen, bu da daa çoq malumat seciyeli rivayet – ikâet kibi diqqatnı celp ete” [2, s. 4]. Demek, kölemine bağı olmadan eserniñ ilk neşrinde epik qaramannın adı Rovşan – Koroğlu degil de, Uruşan – Koroğludur. Mündericesi bir çoqlarına sırlı olup qalğan nümuneniñ belgisiz sebeplerden bir daa neşir olunmaması ve koroğluşınaslarınñ merağını özüne celp etmemesi taaciplidir.

Mezkür nümunede eposniñ baş qaramannın ösmürlük çağlarındaki adınıñ Rovşan degil de, Uruşan şeklinde yazılmasına dair yekâne misal degil. Bu adise keçken asırniñ 30-ncı seneleri Azerbaycanda “Koroğlu”niñ mühtelif aşıqlarınıñ nutqından yazılıp alınğan variantlarında da rastlana. Mina şu nazar noqtasından folklorcı A. Şamilniñ çalışmaları hususiy meraq doğura: “1930-ncı seneleri Azerbaycanda Aşıq Esedniñ nutqundan kâğıtqa köçürilgen

ve AMİA Folklor İnstitutunun ilmiy arhivinde 715 (b) inventar qaydınan saqlanıp qalğan bir variantta da qaramannın adı Rovşan, Roşan degil de, Uruşan şeklinde yazılıp alınğan” [8, s. 128]. Söz kelimi, şunu da qayd etmek kerek ki, Aşiq Esedniñ nutqundan yazılıp alınğan “Koroğlu kim idi (Uruşan)” serlevalı meclisniñ qısqartılğan mündericesi B. Abdulla tarafından Azərbaycan “Koroğlu”sınıñ eñ yañı versiyasına kirsetilip neşir ettirilgen [1, s. 460–461].

“Koroğlu” eposınıñ qırımatar variantı (1935’nci senesi Bakuda İ. Çobanovniñ nutqundan Y. Zekiniñ yazıp alğan versiya) da şu tüşüncelerle bağılı araştırmaları terenliştirmege önemli menbadır. Epik nümunenin bu variantında da Koroğlunıñ yaşlıq çağlarındaki adı Uşandır. Metinde onıñ adı çeşit türlü – Uşan, Aley Uşan, Aley oğlu Uşan, Aleyuşan ve Alöşan kibi yazılğan. Lâkin epos qaramannın adı bir kere bile olsun Rovşan şeklinde añılmağan. İtiraf etmek kerek ki, epik nümune professional folklorşinaslar tarafından yazılıp alınmağanına köre qolyazmada çoqşaylı imlâ hataları rastlana. Eposniñ metninde bazı bir ariflerniñ, şu cümleden, “r” harifiniñ tüşüp qalmasını sezmeğe mümkün. Böyle ihtimal etmek mümkün ki, metin kâğıtqa köçürilgende ya söyleyici tarafından baş qaramannın adı qısqa telâffüz olunğan, ya da destannı toplaqan bu elementke kerekli derecede emiyet bermeyip, onı doğru şekilde yazıp almağan. Şu sıradan şifaiy nutqta epik qaramannın adınıñ bazı deñişmelere oğrap (Uruşan – Uşan), çeşit şekillerde ayılması ve yazılması alları da istisna degil.

Biñ yıllıq tarihi olğan “Koroğlu” eposı asırlar boyu tabiiy transformasiyalara, aynı zamanda, em de süniy şekilde deñişmelere oğradı. Eserdeki süniy deñişme ve özümsemeler bazan tesadüfen, bazan ise eñqastan kerçekleşti. Şu cümleden, türk milliy tefekküriniñ tarihiy abidesi sayılğan “Koroğlu”niñ Paris nushası da süniy deñişmelere maruz qaldı: “Qayd etilgeni kibi on üç meclisten (qoldan) ibaret olğan qolyazmanıñ (“Koroğlu”niñ Paris nushası) nasır qısmı fars tilinde, şiirlerniñ epsi ise Azərbaycan türkcesinde. Şiirlerniñ originallarınan yanaşa olarnıñ fars tiline satrı tercimleri berilgen. Böyle tebdil-tercime olunğan halq romanları tsiklinde sıq-sıq rastanğan bir ananedir. Hususen, Azərbaycan destanlarınıñ gürcü ve ermenicege tebdil-tercimelerinde bu usuldan geniş qullandılar” [2, s. 8]. Nümunedede epos qaramannın gençlik çağlarındaki adı Rovşan şeklinde yazılğan. On yıl evvelsi ilk neşirinde Uruşan kibi añılğan epik qaramannın adı destanda Rovşan şeklinde tarihleşti. Bizce, “Uruşan”niñ “Rovşan”ğa deñişüvi de, tahminen şu devirden başlay.

Arap ve fars tillerinde yazıda “alif” arifinden ğayrı diger sozuq arifler sözniñ başında qullanılmay. Fikrimizce, şu sebepten de epos aşıqlarınıñ nutqundan kâğıtqa köçürilgende “u” arifi tüşüp qalğan ve bu söz “ruşan” kibi yazılıp alınğan. Son neticede ise Uruşan – ruşan – Rovşan şeklinde deñişmege oğraqan. Onıñ adiy tesadefenmi, ya da enqastan yapılğanı belli degil. “Koroğlu”niñ Paris nushası misilsiz neşirdir. Eposniñ bir çoq variantları şu menbadan ğidalandılar. Aynı zamanda bazı folklorcılar mezkür neşirde bir sıra qusurlarınıñ mevcudlığını da qayd etkenler. Folklorşinas M.H. Tehmasib şu mevzudaki baqışlarını çalışmalarında böyle ifadelegen: “A. Hodzkonıñ bu işi ne qadar qiymetli ve taqdirge lâyıq olsa da, bir sıra nuşanlardan uzaq degildir [10, s. 17]. Mından ğayrı eserniñ metni kâğıtqa köçürilgende qolyazmada bir sıra hatalarınıñ peyda olğanını onıñ toplayıcıları da itiraf etkenler: “Bu nushanı evelden soñuna qadar Mahmud han Dünbüli Dircuy topladı. Metn doğrudır, lâkin türkcisinde bir qaç hatalar yapılğandır. Ulu Mirze İskender şunu qayd etse de, olarnı doğrultmağa fırsat olmadı” [2, s. 217].

Mana añlamlarına köre “Uruşan” ve “Ravşan” sözləri biri-birinden farqlanalar. Qadimiy türk ananesine köre batırlarınıñ adları olarnıñ birde-bir şahsiy keyfiyetlerini belgilegen alâmetnen, yigitniñ başqalarından farqlandırıcı hususiyetlernin bivasta bağılı olmalıdır. Bu nazar noqtasından “yarıq” añlamınan izaatlanğan “Rovşan” sözü batırlıq manasını ifadelemey. Bizce, epik qaramannın yaşlıq çağlarındaki adı (yaqut da cesaretliliğini belgilegen lağabı) Rovşan degil de, Uruşan (ur+uş+an, uruşmaq, savaşmaq, uruşqan, küreşken, yani cenkâver yigit manasında) olğan. Bu sözniñ mana añlamı ulu batırniñ qorqu bilmez ve cesaretili harakterini tolusinen özünde aks ettire. Bunı da mahsus qayd etmek kerek ki, türk halqlarınıñ qaramanlıq eposlarında baş qaramanların adları saf türk sözlere. Şu baqıştan Koroğlunıñ yaşlıq çağlarındaki adınıñ (yaqut da lağabınıñ) Rovşan kibi añılması mantiqiy manağa zıt kele.

Koroğlu adınıñ asıl manası “kor” (gor, kör) sözüniñ añlamınan bivasta bağılıdır. Koroğluşinaslar tarafından onıñ çeşit türlü tabiri bu sözniñ ulu keçmişine delâlet ete. Qadimiy türk qabileleriniñ aktiv söz ihtiyatında qullanılğan bu sözniñ aqiqiy manası azırda bir çoqlarına añlaşılmaq. Şuña köre de onıñ açıklanması müşkül ve iddialıdır. Lâkin bu söz ekser türk halqları meskenleşken mekânlarda bir coğrafy termin kibi öz eski manasını bugüngece saqlap qalğan ve qıpçaq tiller gruppasında daa sıq-sıq rastlana. Zemaneyiy qırımatar tilinde “qora” (isar, or, çalmay(n), çeten, çit – rusçada ограда, изгородь) sözü bugünde-bugün qullanıla [21, s. 127]. Azırda Qırım, Azerbaycanda, Qazahistanda, Orta Asiyada, Rusiyede – qadimiy türk yurtlarında sözniñ tamırı “qora”nen (kora, kor), ya da “kura”nen (кyp, күр) ifadelengen coğrafy adlar rastlana. Şair ve araştırmacı O. Süleymenov bu sözniñ etimologiyasınan bağılı oylarını böyle aydınlaştıra: “Türk tillerinde “kura” sözü bar – divar, isar (zemaneyiy tatar tilinde – kura, qazah tilinde – kora). X–XI asırlara ait türk abideleri onıñ qadimiyliğini isbatlay. Onıñ menşesi şeffaftır – sözniñ tamırı “kur”, yani – qurmaq, yükseltmek; (kurgan – qale, quruv, bina; şu cümleden, kurma, kuran ve kurm sözləri de bu tamırdan peyda olğan)” [20, s. 54].

Şuňa istinaden “kor” sözünüň aňlamy kur, qurmaq, yükseltmek (qurgan, qale, bina, quruv, qurma, quran, qurm) kibi manalarda aydınlaşa. Bularnen bir sırada isar, or, çalmay(n), çeten, çit kibi manalarını aňlatqan “qora” sözünüň de aynı şu tamırdan peyda olğanı aşkârlana. Demek, “kor” sözünüň manası qale aňlamına uyğun kele. Bizimizce, oňa esaslanıp Koroğlu adınıň manasını “qale oğlu” kibi tabirlemek mümkün. Koroğlu yani, qale oğlu.

Eposniň ekser variantlarında Koroğluniň meskeni ve “deli yigitlerniň” vatany Çamlıbeldir. Efsaneviy qaramanniň basılmaz qalesi de şu mekândadır. Koroğlu ve oniň batırlarınıň tillerde destan olğan cenkâverliginen bağı adiseler de esasen bu mekânıň etrafında cerân ete. Eserniň qırımtatar versiyasında Koroğluniň meskeni eki türlü, em Çamlıbel, em de Kervan yolu kibi yazılğan: Epik qaramanniň Çamlıbelni özüne yurt salması tesadüfıy adise degil. Çamlıbel oniň babasınıň cenkâverlik keşfi, Koroğlu Qıratinen birlikte öse, birlikte yetkinleşe, birlikte yigitleşe, yalınız mından soň Çamlıbelde yerleşip cesürliginen oňa saiplik ete. Çamlıbel ğaddarlarğa ve zenginlerge keçilmez sıñır, basılmaz qale olup qala. Bu baqıştan babasınıň ikmetli kelâmları yaş yigitke öz devriniň ayat dersi ve tecribe deryasıdır: “...Oğlum, sen buları etseň, sen anılarsañ canbaz, ğaripleri acıyıcı. Sen, oğlum, öle xavi axılına tut ki, bu bağı ğaripler şu yaramaz mızaların elinden bir kun xutulsunnar. Tek te, oğlum, olara ög verme. Bu canbazlığını da xarıña xaldırma ... Oğlum, men ölgen sora, sen burada otursañ bir tlim ökmek bulup saña yemege pek tar kelir. Meni saxlağan (kömmek) sora, koçersiň, varırsiň Kervan yolu yağasına. Xurarsañ çadırını, kelen kervanı da basarsıň, keçken kervanı da basarsıň. Öle yığarsıň malı. Bazirganlar arşinnen ölçep bergende malı, sen mızraxnen ölçep alırsıň. Xasapçı oğlu Eyvazı da özüne xardaş alırsıň. Ondan sora bilip yurseñiz dünya siziň...” [4, s. 54–60].

Koroğlu babasınıň nasihatlarına sadıq qalıp oniň vasiyet ve arzularını yerine ketire. Batırını küreşi faqat babasınıň Temirhan padişadan intiqamını almaqnen soñuclanmay. Çamlıbelde oturıp kelip keçken kervanları basıp ala, qoldaetken baylıqları fuqarelernen paylaşa. Bu areketinen Koroğlu adiy bir yolbasar, ya da talançı degil de, mazlumlarğa hayırhaqlıq köstergen ulu batır ve aqsızlıqqa qarşı barışmaz isânkâr olğanını beyan ete. O, asırlardan berli mevcut olğan içtimaiy-siyasiy qurumğa qarşı çıqa, deliqlanlı yigitlerinen birlikte baylarğa, paşalarğa, sultanlarğa amansız olup, dünyanıň adaletli nizamlanmasına, aq-uquqlarınıň tantanalı ğalebesine tırışa. Lâkin uruşqan yigitniň meslekdeşlerinen birlikteki alicenaplığı, cesaretlilik halq, em de cemiyet tarafından “delilik” kibi qabul oluna. “Uruşqan yigit” halq arasında “deli Koroğlu” kibi tanılsa da, alıp barğan mubarezesini devam ettire. Yeñilmez batır döğüşlerden-döğüşlerge pişkinleşip, muzzaferiyetlerinen yigitlikniň eň yüksek zirvesine köterildi ve halq arasında qoç Koroğlu naminen şüretlendi. Onıň şahsiy cenkâverlik keyfiyeti ve alâmeteri halqını afızasında böyle manalarnen derecelenip tarihleşti:

Uruş(q)an yigit ===> Deli Koroğlu ===> Qoç Koroğlu

Demek, halq Koroğlu dep aytqanda, mazlumları ve yoqsulları qayğırğan, paşalarğa, zalımlarğa ve baylarğa amansız olğan, yeñilmez cenkâverni – qale oğlunu tasavurlarında canlandırğanlar. Zanimızca, Koroğluniň adı da mantıqen bu mananı ifadeley. Eposniň onlarnen variantlarınıň mevzu ve ğayesi de tillerde destan olğan bu qaramanlığı vasıf etmekten ibarettir.

Hülâse, Koroğluniň adı ve oniň ösmürligindeki lağabı türk menşelidir. Türk ve başqa halqlarınıň folklor medeniyetinde çeşit fonetik deňişmelere oğratılğan epik qaramanniň adı etimologik baqıştan faqat Koroğlu şeklinde aňlama maliktir. Bizim fikrimizce, eposniň baş qaramanınıň yalınız bir adı bar – Koroğlu. Uruşan sözü ise epik qaramanniň gençligindeki ferdiy cenkâverilgini oniň yaşdaşlarından farqlandırğan keyfiyetlerine işarettir, daa doğrusı, cesaretlilikinen qazanğan lağaptır.

Касумов Илгар Аликулу оглы.

Этимологические корни имени Короглу

Аннотация. В таких жемчужинах общетюркского устного народного творчества, как “Манас”, “Алпамыш”, “Эдиге”, “Деде Коркут”, равно как и в дестане “Короглу” точное истолкование имён главных героев и до сегодняшнего дня является достаточно проблемным. Различные исследователи по-разному толкуют имена упомянутых героев, и толкования эти противоречивы. Трудности в понимании имён основных героев этих произведений, многосмысловое их отображение свидетельствуют в пользу того, что они появились в давние времена. Вообще говоря, в фольклористике тюркских народов истолкование не только имён главных героев крупнейших эпосов “Манас”, “Алпамыш”, “Деде Коркут”, “Короглу”, “Эдиге”, но и их боевых побратимов, многих знаменитых богатырей представлено в самых разнообразных формах. В этой связи серьёзный интерес вызывает отношение эпоса “Короглу” к другим произведениям того же жанра. Во многих

работах специалистов по данному эпосу значение имени главного героя истолковывается различным образом. В настоящей статье рассмотрены взгляды на данную проблему известных фольклористов и выражено наше отношение к их позиции. Анализируется семантика имени Короглу, обсуждаются его этимологические корни.

Ключевые слова: имя Короглу, главный герой, смысловое толкование, эпос, тюркский фольклор, этимология.

Kasumov İlgar Alikulu oğlu.

Etymological Roots of Koroglu Name

Summary. In such pearls of the common Turkic folklore as “Manas”, “Alpamysh”, “Edige”, “Dede Korkut”, as well as in the “Koroglu” dastan, the exact interpretation of the names of the main characters is still quite problematic up to this day. Researchers interpret the names of the mentioned heroes in different ways, and these interpretations are sometimes contradictory. Difficulties in understanding the names of the main characters of these works, their multi-meaning display reflect in favor of the fact that they appeared in ancient times. Generally speaking, in the folklore of the Turkic peoples, the interpretation of not only the names of the protagonists of the largest eposes like “Manas”, “Alpamysh”, “Dede Korkut”, “Koroglu”, “Edige”, but also their comrades-in-arms, many famous hero-knights is presented in a wide variety of forms. In this regard, the relationship of the “Koroglu” epic to other works of the same genre is of great interest. In many works of specialists in this epos, the meaning of the name of the protagonist is interpreted in various ways. This article discusses the views on this problem of well-known folklorists and expresses our attitude in regards to their opinions. The semantic interpretation of the name Koroglu is analyzed, its etymological roots are discussed.

Keywords: name Koroglu, protagonist, semantic interpretation, epos, Turkic folklore, etymology.

Edebiyat

1. Abbaslı İ. “Koroğlu” dastanı / İ. Abbaslı, B. Abdulla. – Bakı: Lider. – 2005. – 552 s.
2. Abbaslı İ. “Koroğlu” dastanı, Paris nüsxəsi / İ. Abbaslı. – Bakı: Şərq-Qərb, – 2005. – 224 s.
3. Bayat F. Koroğlu: Şamandan Aşıka, Alpdan Erene / F. Bayat. – Ankara: Akçağ, 2003. – 176 s.
4. Koroğlu dastanı / tert. İ. Kasumov. – Aqmescit: Qırımdevoquvpedneşir, 2009. – 184 s.
5. Nəbiyev A. Azərbaycan xalq ədəbiyyatı / A. Nəbiyev. – Bakı: Elm, 2006. – 648 s.
6. Öztelli C. Yeni bilgilerle Korğlu / C. Öztelli // Türk folklor araştırmaları. – 1969. – № 238. – S. 5277–5279.
7. Pirsultanlı S. Azərbaycan eposunun əfsanə qaynaqları / S. Pirsultanlı // Bakı: Azərənəşr, 2002. – 163 s.
8. Seyidov M. Ali kişi və Koroğlu obrazlarının prototipləri haqqında M. Seyidov // Azərbaycan. – 1978. – № 3. – S. 184–207.
9. Şamil A. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər / A. Şamil. – Bakı, Nurlan, 2009, S. 122–129.
10. Təhmasib M. Azərbaycan dastanları. – Beş cildə. – IV cild. – M. Təhmasib. – Bakı: Azərb. EA nəşriyyatı, 1969. – 386 s.
11. Təhmasib M. Azərbaycan xalq dastanları (orta əsrlər) / M. Təhmasib. – Bakı: Elm, 1972. – 142 s.
12. Аппазова Н. Кёр-огълу, Гор-оглы, Гуругли / Н. Аппазова // «Йылдыз». – 2010. – №2. – С.111–115.
13. Ахундов Б. “Героглы” эпосунун кэбир мэсэлэлэри хақда / Б. Ахундов // Совет эдебияты. – 1956. – №8. – С. 80.
14. Бекиров Дж. Кърымтатар халкъ агъыз яратыджылыгы / Дж. Бекиров. – Таш.: Укъитувчи, 1988. – 278 с.
15. Говшудов А. “Гёроглы” Туркмен халк эпосы / А. Говшудов, М. Кёсэев. – Ашгабат: Түркменистан нешрияты, 1980. – 252 с.
16. Жирмунский В. «Народный героический эпос». Сравнительно-исторические очерки / В. Жирмунский. – М.-Л.: Издат. Худож. Литературы, 1962. – 435 с.
17. Жирмунский В. Избранные труды. Тюркский героический эпос / В. Жирмунский. – Л. Наука, 1974. – 726 с.
18. Короглы Х. Взаимосвязи эпоса народов Средней Азии, Ирана и Азербайджана / Х. Короглы. – М.: Наука, 1983. – 336 с.
19. Сейтягъев Н. Къырымда «Кёр огълу» дестаны ве онынъ яны варианты / Н. Сейтягъев // В сб. «Кёрогълу» дестаны. – Симферополь: Къырымдевокъувпеднешир, 2009. – С. 26–45.
20. Сулейменов О. АЗ и Я / О. Сулейменов. – М.: Грифон М, 2005. – 272 с.
21. Усеинов С. Къырымтатарджа-русча лугъат / С. Усеинов. – Симферополь: Оджакъ, 2005. – 359 с.